O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY TA’LIM, FAN VA INNOVATSIYALAR VAZIRLIGI

MIRZO ULUG‘BEK NOMIDAGI O‘ZBEKISTON MILLIY UNIVERSITETINING JIZZAX FILIALI

ZAMONAVIY INNOVATSION TADQIQOTLARNING DOLZARB MUAMMOLARI VA RIVOJLANISH TENDENSIYALARI: YECHIMLAR VA ISTIQBOLLAR

mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami

(2024-yil 17-18-may)

(1-qism)

JIZZAX-2024

“Zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari: yechimlar va istiqbollar” mavzusidagi Respublika ilmiy-texnik anjuman materiallari to‘plami – Jizzax: O‘zMU Jizzax filiali, 2024-yil 17-18-may. 410-bet.

Respublika miqyosidagi ilmiy-texnik anjuman materiallarida zamonaviy innovatsion tadqiqotlarning dolzarb muammolari va rivojlanish tendensiyalari sohasidagi innovatsion tadqiqotlar aks etgan.

Globallashuv sharoitida davlatimizni yanada barqaror va jadal sur’atlar bilan rivojlantirish bo‘yicha amalga oshirilayotgan islohotlar samarasini yaxshilash sohasidagi ilmiy-tadqiqot ishlariga alohida e’tibor qaratilgan. Zero iqtisodiyotning, ijtimoiy sohalarni qamrab olgan modernizatsiya jarayonlari, hayotning barcha sohalarini liberallashtirishni talab qilmoqda.

Ushbu ilmiy ma’ruza tezislari to‘plamida mamlakatimiz va xorijlik turli yo‘nalishlarda faoliyat olib borayotgan mutaxassislar, olimlar, professor-o‘qituvchilar, ilmiy tadqiqot institutlari va markazlarining ilmiy xodimlari, tadqiqotchilari, magistr va talabalarning ilmiy-tadqiqot ishlari natijalari mujassamlashgan.

Mas’ul muharrirlar: DSc.prof. Turakulov O.X., PhD. O‘ralov A.I.

Tahrir hay’ati a’zolari: p.f.d.(DSc), prof. Turakulov O.X., b.f.f.d. (PhD) O‘ralov A.I., t.f.f.d.(PhD), dotsent Abdumalikov A.A., t.f.n., dots. Baboyev A.M., t.f.f.d.(PhD), dots. Abduraxmanov R.A., p.f.f.d.(PhD) Eshankulov B.S., p.f.n., dots. Alimov N.N., p.f.f.d.(PhD), dotsent Alibayev S.X., p.f.f.d. (PhD) Halimov O‘.H., p.f.f.d.(PhD), dotsent Karshiyev A.A., f.f.f.d.(PhD), dotsent Sindorov L.K., t.f.f.d.(PhD), dotsent Nasirov B.U., b.f.f.d. (PhD), dotsent Mustafaqulov M.A., f.f.f.d. (PhD) Alibekov D.A.., f-m.f.f.d. (PhD) Sharipov X.F., ps.f.f.d.(PhD) Norbekova B.Sh., i.f.n., dots. Tsoy M.P., Qayumov O.A., Jo‘rayev M.M.

Mazkur to‘plamga kiritilgan ma’ruza tezislarining mazmuni, undagi statistik ma’lumotlar va me’yoriy hujjatlarning to‘g‘riligi hamda tanqidiy fikr-mulohazalar, keltirilgan takliflarga mualliflarning o‘zlari mas’uldirlar.

o‘zlashtirish yo‘llarini aniqlash uchun qo‘shimcha tadqiqotlar, laboratoriya mashg’ulotlarini o’tkazish talab etiladi.

Siz nima uchun biotexnologiyaga sohasini tanlagansiz? Savoli bo’yicha so’ralganlarning deyarli 70% tushunmasdan biologiyaga qiziqqanligi uchun tanlaganini ifoda etdi.

Biotexnologiyani o’rganishdagi asosiy muammolar nimalardan iborat? Degan savolga aksariyat talabalar ilmiy adabiyotlarning yetishmasligi, borlarining ham xorijiy tillarda ekanligini ko’rsatgan bo’lsa, qolgan talabalar nazariy va amaliy darslarning uyg’unlashgan holda ketma-ketlikda yuqori darajada jihozlangan laboratoriyalarda o’tkazish muammolarini ko’rsatib o’tishgan.

Kasbiy faoliyat bo’yicha zarur bo’lgan mustaqil amaliy ko’nikmangizni bor, deb hisoblaysizmi? Ushbu savolga talabalarning 65% foizi javob berishga qiynaldi. Chunki amaliuotni bajarishda dastlabki bilimlar: eritmalar, ozuqa muhitlari tayyorlash, maqsadli mahsulotlarni ajratib olishda, laboratoriya mashg’ulotlarini to’g’ri bajarishda har bir talabada alohida kasbiy ko’nikma shakllanmaganli bois, uning yechimini topishda mustaqil ishlarni individual amaliy ish sifatida bajarish zarur, degan xulosaga kelindi.

Ushbu soha bo’yicha kelejakda qanday yutuqlarga erishishishni ko’zlayapsiz? Savoliga respondentlarning 17 foizi javob berishga qiynaldi, 83 foizi nazariy va amaliy bilimlari asosida to’g’ri javob berishga harakat qildi.

Talabalarning bilimlarni idrok etishi natijalarini hisobga olgan holda, Biotexnologiya bo'yicha biotexnologiya qo’shimcha kurslarini joriy etish yoki kuchaytirish zarurati tug'iladi. Tadqiqotlar asosida talabalarning soha bo'yicha cheklangan xabardorligini ko'rsatilib, talabalarni yetakchi ishlab chiqarish korxonalariga olib borib ish jarayonlari bilan muntazam tanishtirib borish talab etiladi.

Bundan tashqari, katta ehtiyoj bor tadqiqotlar uchun, ya'ni ekologik va ijtimoiy-iqtisodiy yo’nalishlarni uyg’unlashgan holda o’rganishga yordam beradigan fan predmetlarini dasturga kiritish masalani yechimini ijobiy hal etilishida muayyan darajada xizmat qiladi, deb hisoblaymiz.

Biroq, talabalar ishlab chiqaruvchi sifatida qaror qilishlari mumkin bo’lib, yangi texnologiyani qabul qilish yoki qabul qilmaslik yoki rad etishga qaror qilish ko’nikmalarini shakllantirish ham muammoning yechimini topish hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Synan AbuQamar, Qasim Alshannag, Abdelaziz Sartawi Rabah ratni EducationalAwarenessof_BiotechnologyissueAmongUndergraduate Students_at_The_United_Arab_Emirates_University // Biochemistry and Molecular Biology education https://www.researchgate.net/publication/273773670

2. O’Mathuna, D. P. (2007) Bioethics and biotechnology. Cytotechnology 53, 113–119.

3. Ёдгорова, М., & Муродова, С. (2022). Gmo mahsulotlari va ularning organizimga ta‘siri. Современные инновационные исследования актуальные проблемы и развитие тенденции: решения и перспективы, 1(1), 303–304.

ДОРИВОР НАЪМАТАК (*ROSA CANINA* L.) НИНГ ХАЛҚ ТАБОБАТИДА ҚЎЛЛАНИШИ ВА УНИНГ ЗАНГ ЗАМБУРУҒЛАРИ

Холмурадова Т.Н.[1], Ўралов А.И [2]., Ғаффоров Ю.Ш.[1], Тешабоева Ш.А.[1], И.Ю. Ўринбоев[3]
[1]ЎзР ФА Ботаника институти,Тошкент
[2]Ўзбекистон Миллий университетининг Жиззах филиали
[3]Ўзбекистон Миллий Университети таянч докторанти, Тошкент
t_kholmurodova@mail.ru

Аннотация: Мақолада *Rosa canina* доривор ўсимлигининг инсон саломатлигини яхшилашда қўлланилиши ва ўсимликда паразитлик килувчи занг замбуруғлари тўғрисида маълумотлар келтирилган.

Калит сўзлар: *Rosa canina,* доривор ўсимлик, занг, микромицет.

Ўзбек халқ табобатининг тарихий анъаналаридан фойдаланган ҳолда инсон касалликларини олдини олиш, даволаш, шунингдек, бошқа тиббий хизматлар кўрсатишнинг самарадорлигини ошириш ҳозирги кунда Республикамизда тиббиёт ва фармацевтика соҳаларининг олдида турган асосий вазифалардан биридир. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2020 йилдаги 4668-сонли “Ўзбекистон Республикасида халқ табобатини ривожлантиришга доир қўшимча чора тадбирлар тўғрисида” ги қарорида ҳам бир қатор бажарилиши лозим бўлган ишлар ва вазифалардан бири халқ табобатига ўзининг улкан ҳиссасини қўшган қомусий олим, шарқ табиби Абу Али ибн Синонинг бизга қолдирган меъросини ўрганиш ва уни замонавий тиббиёт билан интеграциясини таъминлаш муҳимлиги келтирилган.

Ушбу илмий мақолада тиббиётимизнинг буюк алломаси, Абу Али ибн Синонинг “Тиб қонунлари” асарида келтирган доривор наъматак ўсимлиги ёрдамида кўпгина касалликларни даволашга оид маълумотларни ўрганиш ва таҳлил қилиш, шунингдек, ушбу ўсимликнинг замбуруғларини ўрганишга бағишланган.

Наъматак (*Rosa* L.) Раънодошлар оиласига мансуб бўлиб, ушбу туркумнинг дунёда 100-250 тури тарқалган. Марказий Осиёда 39 та, Ўзбекистонда наъматакнинг 17 та тури тарқалган. Баландлиги 2 м гача бўлган бута, унинг пояси ва барглари тикан билан қопланган. Наъматак гуллари қизғиш тусли очиқ пушти, сариқ, оқ рангга эга. Ўсимликнинг мевалари ёрқин қизил, гўштли. *Rosa* туркум турларининг ҳаётий шакли бутасимон бўлиб, улар дориворлик хусусиятларининг борлиги билан халқ ва замонавий тиббиётда ишлатилади. *Rosa* туркумининг кенг тарқалган ва доривор ўсимлик сифатида фойдаланиладиган турларидан бири бу наъматак яъни *Rosa canina* L. тури бўлиб, қадимдан халқ табобатида доривор ўсимлик сифатида ишлатиб келинган. Бизга маълумки, наъматак мевасида аскорбин кислотаси яъни витамин С кўп бўлиб, шунингдек, микроэлементлар: калий, магний, калций ва натрий кабиларни ўз ичига олади [1], [2].

Наъматакни ер устки ва ер остки қисмлари доривор восита сифатида ишлатилади. Мисол учун наъматак мевасининг дамламаси инсон организми иммунитетини ошириш билан бир қаторда, қон томирларини мустаҳкамлайди,

юрак ишини барқарорлаштиради, қон босимини пасайтиради, ҳазм қилиш жараёнини меъёрига келтиради, холестерин даражасини пасайтиради, барча аъзоларнинг регенерациясини рағбатлантиради. Ўт хайдовчи, жигар касалликларини даволашда Абу Али ибн Сино томонидан кенг ишлатилган.

Наъматак мевасидан тайёрланган сироп асосан жигар хасталикларида холецистит, ўт ҳайдовчи восита ва вирусли гепатитларни даволашда қўлланилади. Наъматак ўсимлиги гулининг ҳиди юракни кувватлашда, қулоқ шанғиллашини йўқотиш, бош оғриғини даволашда ишлатилган. Ўсимликнинг танаси ва баргларидан тайёрланган қайнатмаси ошқозон касалликлари, дизентерияда ишлатилади.

Буюк табиб Абу Али ибн Сино наъматак тўғрисида “Наъматак ўсимлигининг барча турлари тозаловчи, суюлтирувчи ҳамда турли тиқилмаларни очувчи, томоқдаги ва бодомсимон безлардаги шишлар учун фойдалидир, қусишни ва ҳиқичоқни тўхтатади.

Бизга маълумки, ўсимликлар зараркунанда ва касалликлар оқибатида уларнинг ўсиши, ривожланиши ҳамда хосилдорлигини камайишига олиб келади. Шундай ўсимликлардан Раъногулдошлар оиласи вакилларидан бири бу наъматак турлари ҳисобланади. Республикамизда патоген ва сапротроф замбуруғлар учраши бизга маълум. ЎзР ФА Ботаника институти Микология ва альгология лабораторияси ходимлари томонидан олиб борилган илмий тадқиқотлар шуни кўрсатдики кейинги йилларда кўпгина доривор ўсимликларни патоген миркоорганизмлар билан зарарланиши оқибатида уларда турли замбуруғ касалликларининг кескин тарқалишига олиб келди.

Айниқса, доривор *Rosa* туркум турларида жуда кўп микромицетлар тарқалган бўлиб, булар орасида занг касаллигини келтириб чиқарувчи *Basidiomycota* бўлимига мансуб *Phagmidium* туркум вакиллари келтириб чиқаради. Занг замбуруғлар асосан гулли ўсимликларда паразитлик қилиб, уларни ўсиши ва ривожланишига катта зиён етказади [3],[4].

Республикамизнинг турли минтақаларидан йиғиб келинган *Rosa canina* ўсимлигида занг замбуруғ белгиларига эга наъмуналарни микологик таҳлил қилганимизда *Phragmidium* туркумидан *Ph. mucronatum* (Pers.) Schltdl. ва *Ph. tuberculatum* Jul. Müll. турларининг учраши аниқланди (1-расм). *Phragmidium* турлари ўсимликда занг касаллигини келтириб чиқаради. Касаллик қўзғатувчи замбуруғ вакиллари дастлаб ўсимлик баргларининг остки ва устки қисмида оч-сариқ доғ ҳосил қилиб, вақт ўтган сари барг пластинкаларини эгалаб боради. Айниқса, касаллик кучли зарарланганда улар ўсимликнинг ёш новдалари ва меваларигача тарқалиб бориб, барглар секин аста тукилиб боради ва натижада ёш ўсимликларнинг қуришига олиб келади. Ушбу занг касаллигини қўзғатувчи *Ph. mucronatum* ва *Ph. tuberculatum* турлари ўсимликларда дастлаб баҳор фаслининг апрел-май ойларида пайдо бўла бошлайди. Асосан занг касаллиги наматакда ёз фаслида кенг тарқалиб уни ривожланишига ёки умуман қуришига олиб келади.

1-расм. Наматакда (*Rosa canina*) занг касаллиги (*Phragmidium tuberculatum* Jul. Müll.) ва микроскопик кўриниши

Хулоса қилиб шуни айтиш мумкинки шарқ табиби Абу Али ибн Синонинг бизга қолдирган меъросини инсонлар саломатлигини янада яхшилаш йўлида давом эттиришимиз ва доривор ўсимликларда касаллик келтириб чиқарувчи патоген замбуруғларни ўрганиш орқали, ўсимликларни химоя қилувчи мутахассислар учун касаликка қарши кураш тадбирларини амалга оширишига керакли маълумотлар бериш лозим.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Бердиев Э.Т. Наъматак табиий витаминлар хазинаси. – Тошкент, 2018. – С. 19.

2. Мурдахаев Ю.М. Лекарственные растений Узбекистана. – Тошкент: Фан, 1984. – 186 с.

3. Пидопличко Н.П. Грибы паразиты культурных растений определитель. В 3-х т. – Киев, Наукова Думка, 1977. – Т.1. – С. 96-127.

4. Ғаффоров Ю. Ш. Микромицети сосудистих растений Наманганской области: Автореф. дис. ... канд. биол. наук. – Ташкент, 2004. – 21 с